

УДК 159.913

Булатова Яна Валеріївна

здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID 0000-0003-0634-6515

e-mail: ya.V.bulatova@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ОСНОВНИМИ СКЛАДОВИМИ ЗАГАЛЬНОГО КОНСТРУКТУ «ПСИХОЛОГІЧНА СХИЛЬНІСТЬ ДО АЗАРТНИХ ІГОР»

Стаття присвячена результатам емпіричного дослідження осіб, психологічно схильних до азартних ігор. Показано, що дані особи товариські, прагнуть до пошуку збудливих ситуацій, схильні проявляти поведінку, пов'язану з ризиком, і при цьому у них виявляються труднощі у формуванні цілепокладання і вольових якостей. Ризик розвитку ігрової аддикції супроводжується яскравістю емоційних проявів, чутливістю до оцінки з боку тих, що оточують, залежністю від чужої думки, психологічною схильністю до алкоголізації.

Ключові слова: залежність, психологічна залежність, ігрова залежність, азартність, акцентуації характеру.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження пов'язана із руйнівними наслідками для особистості ігрової залежності та тих супутніх соціально-демографічних проблем, які супроводжують це психічне явище. Діагностична та коректувальна робота у цьому напрямку суттєво ускладнюється тим, що в умовах заборони ігрового бізнесу потреба у гострих відчуттях та азарті депривується або переходить у інші, не менш небезпечні форми.

Мета статті — аналіз результатів емпіричного дослідження основних складових компонентів загального конструкту «психологічна схильність до азартних ігор».

Результати дослідження. Для виділення основних конструктів психологічної схильності до азартних ігор нами використовувалася процедура косокутного факторного аналізу.

На першому етапі досліджувалася структура основних блоків характерологічних властивостей особистості, психологічно схильної до азартних ігор. В аналіз нами були включені показники наступних тестів: опитувальник «Дослідження психологічної структури темпераменту» Б. М. Смирнова, методика «Імпульсивність» Є. П. Ільїна і методика «Готовність до ризику» Р. Шуберта.

Після факторизації перший чинник характеризувався максимальним внеском в пояснення початкової матриці даних — 26,281 %. Другий чинник пояснював 17,563 % дисперсій, а третій — 10,405 %. Проаналізуємо матрицю факторних навантажень, отриманих при трьохфакторному рішенні (табл. 3.1).

Перший чинник склав тільки один показник темпу реакції, що увійшов до нього з максимальним навантаженням, — 0,994. Даний чинник отримав назву «Психомоторний темп».

Таблиця 3.1

**Факторний аналіз характерологічних особливостей особистості,
психологічно схильної до азартних ігор**

Показник, виражений у z-оцінках	Чинники		
	1	2	3
Екстраверсія-інтроверсія	0,283	0,614	-0,025
Ригідність-пластичність	-0,030	-0,545	0,191
Емоційна збудливість-врівноваженість	0,095	-0,009	0,502
Темп реакції	0,994	0,045	0,146
Активність	0,380	0,091	-0,517
Імпульсивність	-0,054	0,624	0,356
Готовність до ризику	0,125	0,564	-0,360

Примітка: жирним шрифтом виділені максимальні за модулем навантаження показників.

Другий чинник склали наступні показники характерологічного блоку: екстраверсія-інтроверсія, ригідність-пластичність, імпульсивність, готовність до ризику. Слід зазначити, що показник ригідність-пластичність увійшов до даного чинника із зворотним знаком.

Отже, другий чинник характеризував спонтанність, що реалізовується уміжособистісних відносинах. Відповідно, йому було привласнено назву «Соціальна спонтанність».

Показники «Емоційна збудливість — врівноваженість» і «Активність» (із зворотним знаком) склали максимальні навантаження на третій чинник. Він отримав назву «Зниження самоконтролю».

На другому етапі досліджувалася структура основних блоків характерологічних властивостей особистості, психологічно схильної до азартних ігор. У аналіз були включені показники опитувальника ПДО: як основних шкал, що характеризують акцентуацію, так і додаткових показників. Аналіз п'ятифакторного рішення показує, що максимальні навантаження на перший чинник склали показники «Епілептоїдний тип», «Нестійкий тип» і Д (Дисимуляції). Всі показники увійшли до даного чинника з позитивними навантаженнями. Вони характеризують епілептоїдно-нестійку акцентуацію особистості. Відповідно перший чинник отримав назву «Антисоціальні тенденції».

Даний чинник описує один із провідних конструктів, що характеризують структуру особистості, схильної до азартних ігор. Розглянемо позитивний полюс даного конструкту. Як указує А. Є. Лічко, в епілептоїдно-нестійкому типі поєднуються на перший погляд несумісні риси — владність, ваговитість і ригідність епілептоїда і прагнення до легкого, бездумного, дозвольного способу життя, властивого нестійкому типу, і що нерідко розглядається як прояв «слабовілля». При цьому типі, крім епілептоїдних рис і установки на дозвольний спосіб життя, бажання жити тільки сьогоднішнім, наголошується відсутність емоційних прив'язаностей.

Таблиця 3.2

Факторний аналіз патохарактерологічних особливостей особистості, психологічно схильної до азартних ігор

Показник, виражений у z-оцінках	Чинник				
	1	2	3	4	5
Гіпертимний	0,134	-0,127	-0,275	0,692	0,022
Циклоїдний	-0,191	0,114	0,063	0,774	0,233
Лабільний	0,112	0,069	-0,043	-0,079	0,836
Астено-невротичний	-0,065	0,134	0,025	-0,201	0,717
Сенситивний	-0,086	-0,037	0,923	-0,247	0,379
Психастенічний	-0,063	0,002	0,285	0,167	0,569
Шизоїдний	-0,073	0,089	0,647	0,166	-0,090
Епілептоїдний	0,337	-0,053	0,334	0,251	0,388
Істероїдний	0,045	0,049	0,127	0,539	-0,086
Нестійкий	0,992	0,206	-0,028	-0,041	-0,166
Конформний	0,047	0,101	0,001	0,188	0,518
0	-0,034	0,513	0,168	0,110	0,255
Д	0,535	-0,236	-0,199	0,094	0,248
Т	0,079	0,165	0,012	0,014	0,316
В	-0,170	0,105	-0,090	0,274	0,462
Е	-0,012	0,240	0,199	0,192	-0,287
d	0,104	0,169	0,337	0,179	-0,016
Ф	0,090	0,970	-0,171	-0,184	0,220
М	0,302	-0,064	0,004	0,566	-0,034
V	0,187	0,121	-0,435	0,183	0,142

Примітка: жирним шрифтом виділені максимальні за модулем навантаження показників. 0 — негативне ставлення до дослідження; Д — дисимуляція дійсного ставлення до проблем, які розглядаються, та прагнення не розкривати риси характеру; Т — відвертість; В — риси характеру, що зустрічаються при органічних психопатіях; Е — відображення у самооцінці реакції емансипації; d — психологічна схильність до делінквентності; М — риси маскулітності; Ф — риси фемінітності; V — психологічна схильність до алкоголізації.

Другий чинник склали показники 0 (негативне ставлення до дослідження), І (відображення в самооцінці реакції емансипації), Ф (риса жіночності в системі відносин). Даний чинник отримав назву «Пом'якшені протестні реакції». До складу третього чинника увійшли наступні показники: «Сенситивний тип», «Шизоїдний тип», «Епілептоїдний тип», d (психологічна схильність до делінквентності) і V (психологічна схильність до алкоголізації). Останній параметр увійшов в фактор з негативним знаком. В даному випадку факторний аналіз дозволяє говорити про ступінь вираженості сенситивно-шизоїдного типу як про один з ключових вимірів, що характеризують структуру особистості, схильну до азартних ігор.

Таким чином, позитивний полюс цього чинника відбивав гіперчутливість, заглибленість індивіда у внутрішні переживання, потаємні фантазії, поєднується з вираженою ненормативною поведінкою. Його психологічним змістом можна вважати динаміку неадаптованих до соціального середовища глибинних тенденцій, внаслідок чого третій чинник отримав назву

«Ірраціональність». Четвертий чинник був утворений показниками «Гіпертимний тип», «Циклоїдний тип», «Істероїдний тип» і М (риси мужності в системі відносин). Базовим ядром даного чинника є гіпертимно-істероїдний тип особистості. Даний чинник був позначений як «Залучення уваги ризикованими діями».

П'ятий чинник був сформований параметрами: «Лабільний тип», «Астено-невротичний тип», «Психастенічний тип», «Епілептоїдний тип», «Конформний тип», Т (відвертість), В (показник органічних порушень), Е (відображення в самооцінці реакції емансипації). Поєднання таких різноманітних типів акцентуації відображає різноспрямовані тенденції особистості, серед яких досить важко виділити одну центральну. Проте ми припускаємо, що провідною тенденцією, що визначає психологічний зміст п'ятого фактора, є невротизація особистості. Це обумовлено, в першу чергу, внеском астено-невротичної і психастенічної акцентуації.

Отже, структура патохарактерологічних властивостей особистості, психологічно схильної до азартних ігор, складається з наступних ключових психологічних конструктів: «Пом'якшені протестні реакції», «Залучення уваги ризикованими діями», «Антисоціальність», «Невротичні тенденції» і «Ірраціональність». Даний ряд складений таким чином, що порядок перерахування психологічних чинників відповідає ступеню їх вкладу в поведінку респондентів: спочатку наводяться ті, внесок яких є найбільшим, і так у напрямку зниження.

На наш погляд, для встановлення структурних взаємозв'язків, властивих особистості, психологічно схильною до азартних ігор, необхідно оцінити взаємозв'язки між конструктами, що описують як характерологічні, так і патохарактерологічні особливості респондентів. Операціоналізація даних конструктів можлива шляхом трансформації факторних ваг до відповідних (однойменних назв чинників) інтегральних змінних. Було отримано вісім інтегральних змінних: «Психомоторний темп», «Соціальна спонтанність», «Зниження самоконтролю», «Антисоціальність», «Пом'якшені протестні реакції», «Ірраціональність», «Залучення уваги ризикованими діями» і «Невротичні тенденції».

Аналіз взаємозв'язків між трьома інтервальними змінними, що описують характерологічні особливості респондентів, показав наявність статистично значущого позитивного взаємозв'язку між психомоторним темпом і соціальною спонтанністю. Також статистично значущий, але негативний взаємозв'язок між психомоторним темпом і зниженням самоконтролю свідчить про наступну тенденцію: більш виражена здатність підтримувати необхідний темп рухових реакцій забезпечує більш успішний самоконтроль у досліджуваних груп ризику розвитку ігрової адикції.

Розглянемо тепер статистично значущі взаємозв'язки між п'ятьма інтегральними змінними, що описують патохарактерологічні особливості осіб, психологічно схильних до азартних ігор. Параметр антисоціального негативно корелював з ірраціональністю. Очевидно, що заглибленість індивіда у внутрішній світ, його поглинання фантазіями і переживаннями перешкоджає прояву в поведінці тенденцій, спрямованих проти

суспільних норм і правил. У свою чергу, залучення уваги ризикованими діями, навпаки, виявила позитивну кореляцію з параметром антисоціального.

Наступною статистично значущою кореляцією був позитивний взаємозв'язок між параметрами «Пом'якшені протестні реакції» і «Ірраціональність». Відповідно, чим більше насичені ірраціональним змістом переживання осіб, схильних до азартних ігор, тим частіше негативізм і прагнення до емансипації будуть проявлятися в непрямих формах. Однак прагнення демонструвати оточуючим свої маскулітні риси, навпаки, сприяють прямому поведінковій реакції протестних тенденцій і прагненню вивільнитися з-під опіки, контролю і заступництва старших. На це вказує негативний взаємозв'язок між інтегральними показниками «Пом'якшені протестні реакції» і «Залучення уваги ризикованими діями».

Структуру взаємин між характерологічними і патохарактерологічними блоками властивостей особистості, схильної до азартних ігор, розкривають такі статистично значущі взаємозв'язки. Інтегральний показник «Психомоторний темп» був негативно пов'язаний із показником «Ірраціональність». Відповідно, для тих індивідів, у кого стиль діяльності характеризується низькою рухливістю, а моторна і поведінкова активність знижені, більш характерні такі тенденції, як прагнення піти від незатишної дійсності в світ фантазії, де можливо все, що відсутнє в дійсності, переважання роздумів над діями, ірреальність уявлень, нездатність бути зрозумілим навколишніми. Описаний патохарактерологічний патерн також може активно формуватися при дефіциті здатності до легкого і невимушеного вступу в різноманітні контакти. На це вказує негативна кореляція між соціальною спонтанністю і ірраціональністю.

Чим нижче рівень соціальної спонтанності, тим більше виражені у респондентів невротичні тенденції, які проявляються зокрема в вигляді занепокоєння про власне здоров'я і про власне майбутнє. Про це свідчить негативний взаємозв'язок між інтегральними показниками «Соціальна спонтанність» і «Невротичні тенденції». Також відзначений статистично значущий кореляційний взаємозв'язок між інтегральними змінними «Зниження самоконтролю» і «Невротичні тенденції». Очевидно, що мимовільність поведінкових реакцій в поєднанні з підвищеною емоційною збудливістю, будучи передумовами мінливості у відносинах і нестійкості в інтересах, занепокоєння і безвілля, сприяють розвитку широкого спектра невротичних реакцій у осіб, які перебувають в групі ризику розвитку ігрової адикції.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Основними структурними блоками особистості, психологічно схильної до азартних ігор, виступають чинники: «Психомоторний темп», «Соціальна спонтанність» і «Зниження самоконтролю». Вони, будучи базовими особистісними характеристиками, в несприятливих умовах можуть виступати як передумова для розвитку патохарактерологічних властивостей. Було виділено п'ять структурних блоків таких властивостей особистості: «Пом'якшені протест-

ні реакції», «Залучення уваги ризикованими діями», «Антисоціальність», «Невротичні тенденції» і «Ірраціональність».

Подальші перспективи дослідження даної проблеми передбачають створення опитувальника діагностики ігрової залежності.

Список використаних джерел та літератури

1. Личко А. Е. Типы акцентуаций характера и психопатий у подростков /А. Е. Личко. — М.: Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 1999. — 416 с.
2. Gray J. A. Where should we search for biologically based dimensions of personality?// Ztschr. für Differentielle und Diagnostische Psychologie. 1983. 4.
3. Zuckerman M. The psychophysiology of sensation seeking // J. Personal. 1990. V. 58. N 1. P. 313–345.

References

1. Lichko A. E. (1999). Typy akcentuaciy haraktera i psihopatii u podrostkov [Types of accentuations nature and psychopathy in adolescents]. Moscow: Aprel Press, Eksmo Press [in Russian].
2. Gray J. A. (1983). Gde nam sleduet iskat biologicheski zalozhennye parametri lichnosti? [Where should we search for biologically based dimensions of personality?]. Zhurnal lichnosti i sotsialnoi psikhologii — Zeitschrift für Differentielle und Diagnostische Psychologie, 4, 165–176.
3. Zuckerman M. (1990). Psikhofiziologiya poiska oshchushchenii [The psychophysiology of sensation seeking]. Zhurnal Lichnosti —Journal Of Personality, 58 (1), 313–345.

Я. В. Булатова

соискатель

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ ОСНОВНЫМИ СОСТАВЛЯЮЩИМИ ОБЩЕГО КОНСТРУКТА «ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СКЛОННОСТЬ К АЗАРТНЫМ ИГРАМ»

Резюме

Статья посвящена результатам эмпирического исследования лиц, психологически склонных к азартным играм. Показано, что данные лица общительны, стремятся к поиску возбуждающих ситуаций, склонны проявлять поведение, связанное с риском, и при этом у них отмечаются трудности в формировании целеполагания и волевых качеств. Риск развития игровой аддикции сопровождается яркостью эмоциональных проявлений, чувствительностью к оценке со стороны окружающих, зависимостью от чужого мнения, психологической склонностью к алкоголизации.

Ключевые слова: зависимость, психологическая зависимость, игровая зависимость, азартность, акцентуации характера.

Jana V. Bulatova

the applicant

Odessa I. I. Mechnikov National University

**RELATIONSHIP BETWEEN MAJOR FEATURES REPRESENTING
THE TOTAL CONSTRUCT OF «PSYCHOLOGICAL GAMBLING**

Abstract

Relevance of the research associated with devastating consequences for the individual game addiction and those related socio — demographic problems that accompany a mental phenomenon. Diagnostic and corrective work in this area significantly complicated by the fact that under the ban gambling business, the need for thrill and excitement depryvuyetsya or goes to other, less dangerous forms. The article is devoted to the results of empirical research of the persons, psychologically prone to gambling. Results. that these individuals sociable, eager to look for exciting situations tend to exhibit behavior associated with the risk, and in this case they are marked difficulties in the formation of goal-setting and volitional qualities. The risk of developing a gaming addiction is accompanied by emotional displays brightness, sensitivity to the assessment by others, dependence on someone else's opinion, the psychological tendency to alcohol abuse. The basic building blocks of personality, psychologically prone to gambling are the factors of «psychomotor tempo», «social spontaneity» and «Reducing self-control.» They, as a basic personality characteristics in adverse conditions can act as prerequisites for development patoharakterolohichnyh properties. It highlighted the five building blocks of personality traits, «a gentle protest reactions», «Attracting attention risky actions», «Antysotsyalnost», «neurotic tendencies» and «irrationality.»

Key words: dependence, psychological dependence, game addiction, gambling, character accentuation.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2016